

DOI:10.26104/NNTIK.2022.43.62.020

Боркошев М.М., Кочкорова Г.А Жакыпова, Г.Т., Орунбаев Т.А.,

ДЕНЕ МАДАНИЯТЫ СОЦИАЛДЫК-МАДАНИЙ КӨРҮНҮШ КАТАРЫ

Боркошев М.М., Кочкорова Г.А., Жакыпова Г.Т., Орунбаев Т.А.

ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА КАК СОЦИОКУЛЬТУРНОЕ ЯВЛЕНИЕ

M. Borkoshev, G. Kochkorova, G. Jakyrova, T. Orunbaev

PHYSICAL CULTURE AS A SOCIO-CULTURAL PHENOMENON

УДК: 796.01.316

Бул макалада дене маданиятынын коомдогу орду жөнүндө жазылган. Дене маданияты азыркы коомдогу өтө феномен катары элдин бардык катмарында кеңири тарады. Дене маданияты улуттун сакталышында, эмгекте, бизнесте, инсандын социалдашуусунда коомдогу ордун табууда, моралдык, сергек жашоодо мода катары болуп калды. Азыркы дүйнөдөгү социалдык-экономикалык жана саясий өзгөрүүлөр болуп жаткан учурда инсандын ден соолугу, сергек жашоосу жана ички дүйнөсүнүн байлыгы эң негизги мааниге ээ болуп жатат. Кыргыз Республикасынын Президентинин «Руханий жана адеп-ахлактык өнүгүү жана дене тарбия» жөнүндө 2021-жылдын 29-январындагы жарлыгында, Кыргыз элинин дене жана руханий ден соолугун сактоо, сергек турмуш үлгүсүн калыптандырууда дене маданиятынын мүмкүнчүлүгү чексиз экендигин баса белгиледи. Президенттин сөзүнө мисал катары Кыргыз спортчуларынын 2021-жылы Токиодо өткөн олимпиададагы жетишкендиги кыргыз элинин рухун мурда болуп көрбөгөндөй бийикке көтөрүп, патриоттуулукту күчөттү.

Негизги сөздөр: дене маданияты, социалдык, маданий, сергек жашоо, ден соолук, коом, спорт, олимпиада, стадион.

В данной статье написано о значении физической культуры в социуме. Физкультура и спорт как важные социальные феномены пронизывают все уровни современного социума, оказывая широкое воздействие на основные сферы жизнедеятельности общества. Они влияют на национальные отношения, деловую жизнь, общественное положение, формируют моду, этические ценности, образ жизни людей. В условиях социально-экономических и политических преобразований в современном мире особое значение приобретают вопросы укрепления физического и духовного здоровья человека, формирования здорового образа жизни. В Указе Президента Кыргызской Республики «О духовно-нравственном развитии и физическом воспитании личности» от 29 января 2021 года VII №1. Совершенствовании организма и духовного здоровья кыргызских людей, возможность спорта и физической культуры не ограничена. Приводим в качестве примера выступление кыргызских спортсменов в Олимпиаде Токио 2021 году, который поднял Кыргызский патриотический дух

Ключевые слова: физическая культура, социум, культура, общество, здоровый образ жизни, здоровье, спорт, олимпиада, стадион.

This article is written about the importance of physical culture as a socio-cultural phenomenon. Physical culture and sports as an important social phenomenon permeate all levels of modern society, exerting a broad impact on the main spheres of society. They affect national relations, business life, social status, shape fashion, ethical values, the way of life of people. In the context of socio-economic and political transformations in the modern world, the issues of strengthening the physical and spiritual health of a person, the formation of a healthy lifestyle are of particular importance. In the

appeal of the President of the Kyrgyz Republic «On spiritual and moral development and physical education of the individual» dated January 29, 2021, UP No. 1. Improving the body and spiritual health of the Kyrgyz people, the possibility of sports and physical education is not limited. We give as an example the performance of Kyrgyz athletes in the Tokyo 2021 Olympics, which raised the Kyrgyz patriotic spirit.

Key words: physical culture, society, culture, society, healthy lifestyle, health, sports, olympics, stadium.

Азыркы дүйнөдө спорт көбүнчө жогорку жетишкендиктерге жетүүнүн каражаты катары кабылданат. Эч ким дене тарбия менен ышкыбоздук спорттун коомдун ден соолугуна жана маданиятына салымынын маанилүүлүгүн талашаалбайт. Ал тургай советтик Кыргызстанда спорт инсанды гармониялуу ар тараптуу калыптандырган, адамдын дене тарбиясынын негизги бөлүгү катары белгиленген. Бул спорттун ошол доордогу кадыр-барктуу басылмаларга кыргыздын спортчуларынын дүйнөлүк ареналарда жетишкендиктерин чагылдырылып келишкен.

Дене тарбиянын бир бөлүгү катары спорт дагы маданияттын бир бөлүгү катары Байыркы Грециянын тарыхында пайда болгондугу баарыбызга белгилүү. Дал ошол Антикалык Грецияда миң жылдардан бери, ушул кезге чейин унутта калбай өткөрүлүп турган цивилизациялык принцип түзүлгөндүгүн. «Окуганды жана сүзүүнү билбеген адам маданияттуу боло албайт» деген гректердин сөзүнөн билсек болот. Бул сөз адамдардын рухий жана физикалык өнүгүүсүнүн гармониялуу синтезинин натыйжасында маданият тууралуу түшүнүктү аныктайт.

Заманбап спорттун башаты Олимпиадалык оюндар, байыркы убакта олимпиада каада-салттарга бай маданий окуя болуп эсептелген. Бул адилеттүү сөз экендиги, олимпиадалардын б.з.ч. 776-жылдан бери 293 жолу өткөрүлгөндүгүнүн өзү эле далил катары эсептесек жанылышпайбыз.

Ошол эле учурда ар түрдүү атлеттердин оюндар бир мезгилде болгонуна караганда эң чоң майрам жана маданий окуя болуп эсептелген. Зевстин урматына Улуу майрамдардын программаларында спорттук иш-чаралардын жалгыз гана түрү эмес болчу. Аларда түрдүү интеллектуалдык мелдештер жана көркөм өнөрлөрдүн көргөзмөлөрү маанилүү орунду ээлеген.

Рухий жана дене маданиятынын айкалышуусу байыркы Олимпиада оюндары үчүн гана мүнөздүү

эмес. Пифий, Немей, Истмийге окшогон Байыркы Гректердин башка оюндарында да кеңири орун алган. Алардын программаларына рухий жана физикалык маданият эң негизги адамдын жетишкендигинин көрсөткүчү болгон жана ошол доордун шарттарын аныктаган. Алсак, тарыхый маалыматтарга ылайык, Дельфи оюндары Парнас тоолорунда өткөрүлгөн көркөм жана интеллектуалдык багыттагы оюндар атлеттердин жарыштарына каршылаш келген эмес деп кеңири басым жасалган. Бирок стадион, гимназия жана бул шаардын башка спорттук объектилерин эсепке алганда, алар Дельфи оюндарынын программаларында атлетикалык оюндардын түрлөрү менен мелдештерин көркүнө чыгарган.

Олимпиялык, Дельфи жана байыркы башка оюндары антиктик мезгилдеги көптөгөн адабий эстеликтерде, анын ичинде Гомер, Аполлодор, Геродот, Платон жана башка авторлордун чыгармаларында кеңири чагылдырылган. Албетте, алар байыркы грек поэзиясынын, архитектура, айкел, этика жана эстетикасынын өнүгүшүнө күчтүү түрткү берген. Ал эми байыркы гректердин маданияты аркылуу - ал азыркы элдердин маданиятынын өсүшүнө таасир кылат.

Спорт жана дене маданияты маданияттын бир бөлүгү экендигинин негизги аргументтери төмөнкүлөр. Мисалы алардын бир канчасын эсептеп көрөлү.

- Спорт – бул дээрлик бардык өлкөлөр менен элдердин тарыхынын дүйнөгө таанылган бөлүгү, бул эпостор уламыштар, каада-салттар, цивилизациянын башка руханий баалуулуктары.

- Спорттун бардык түрлөрү-бул элдердин чыгармачылыгынын натыйжасы, алардын дүйнөлүк маданиятка кошкон салымы.

- Спорт – бул тарыхый лексикон, курамында сөздүктөрсүз эле көптөгөн тилдерде түшүнүктүү сөздөр бар: стадион, ат майданы, атлет, палестра, гимнасий... Алардын арасында «спорт»деген сөздүн өзү да бар.

Спорттун тили универсал жана которууну талап кылбайт, ошондуктан спорт адамзаттын, чынында эле универсалдуу маданиятын жасап жатат.

Спорттун көптүк көрүнүштөрүнүн көрсөткүчү – бул маданияттын феномени жана ошол эле мезгилде Байыркы жана азыркы мезгилдерде дагы анын түздөн-түз башталышы. Ошондуктан, спорт-чынында эле күч, шамдагайлык,тездик, туруктуулук, жөндөмдүүлүк жана башка дененин сапаттарын гана курчабай, адамдын рухий жактан кадыр-баркын сактоо менен бирге, алардын ынтымагынын маданияты. Спорт – бул адамзаттын маданиятынын бир бөлүгү болуу менен бул маданияттын өзгөчө түрү.

Албетте, Олимпиада жана башка байыркы оюндарынын көпчүлүгү көптөгөн социалдык жактан маанилүү функцияларды аткарганына шек жок. Алардын эң маанилүүсү, эл аралык, согуштук жана башка мамилелердин тынчтык менен чечилишин камсыздап

турган. Олимпиада оюндарында бир канча жолу Грецияда дүйнөнүн ар түрдүү мамлекеттеринде өткөрүлгөндө дайым кошуналарынын ортосундагы согуш токтоп калган.

Стадиондордогу мелдештер согуш майданындагы жоокерлердин тиришүүлөрүнө чыныгы альтернатива болуп калган. Эки учурда тең жеңүүчүлөр атак-даңкка жетишкен, бирок биринчисинде – кансыз. Байыркы Олимпиадалык чемпиондорунун аттары бизге жеткен, аларга атап эстеликтерди орнотушкан, алар чындыгында улуттук баатырлар болуп калышты. Ошол күндөрдө атактуу принцип жаралган «жеңиш баатырдыкы, баатыр элдиги».

Спорттун тынчтыкты орнотуу ролун Барон Пьер де Куберттен белгилеп Олимпиада оюндары кайрадан толугу менен ишке ашырып, кайрадан жандандырган. XX кылымда Олимпиада эң жогорку деңгээлге жетет - анын эң жогорку деңгээлин - анын тынчтыкты орнотуу мүмкүнчүлүгү деп таанышкан. «Спорт-Сен дүйнөсү!» Бул жалпы таанылган девзди дүйнөнүн маданияты катары таанып турат.

Дене маданияты жана спорт маанилүү социалдык феномен катары коомдун бардык катмарларына кирип келип, азыркы коомдун жашоосунда кеңири таасир көрсөтүүчү, негизги чөйрө катары болуп калды. Дене маданияты жана спорт улуттук мамилелерди, ишкердик жашоону, коомдук абалды чагылдыруу менен. Моданы, моралдык баалуулуктарды, адамдардын жашоо образын калыптандырат. Биздин сөзүбүз куру болбош үчүн белгилүү спортсмен Александр Волковдун сөзүн мисал келтиришибиз мүмкүн: «...спорт бүгүн-арзан маданияттарыбызга жана жаман адаттарга каршы турууга жөндөмдүү негизги социалдык фактор. Бул адамдарды учурдагы социалдык көйгөйлөрдөн сактай ала турган эң мыкты «Коңгуроо». Бул, балким, бардык улуттарды бириктирген жалгыз «клей» (желим).

Социалдык-экономикалык жана саясий кайра түзүүлөрдүн заманбап шартында Кыргызстандын элдеринин дене жана руханий ден соолугун сактоо, сергек турмуш үлгүсүн калыптандырууда орду өтө чоң.

Кыргыз Республикасынын Президентинин «Руханий жана адеп-ахлактык өнүгүү жана дене тарбия» жөнүндө 2021-жылдын 29-январындагы жарлыгында, Кыргыз элинин дене жана руханий ден соолугун сактоо, сергек турмуш үлгүсүн калыптандырууда дене маданиятынын мүмкүнчүлүгү чексиз экендигин айтып өттү. Президенттин сөзүнө мисал катары Кыргыз спортчуларынын 2021-жылы Токиодо өткөн олимпиададагы жетишкендиги кыргыз эинин рухун мурда болуп көрбөгөндөй бийикке көтөрүп, патриоттуулукту күчөттү.

Чынында эле, дене тарбия жана спорт ааламдашууга күчтүү таасир көрсөтүүдө. Саясатчылар эчак дене тарбия жана спорт элдерди ынтымакташтырууда

негизги каражат экендигин баса белгилеп келишет, алардын бул тууралуу улутту, калкты ошондой эле коом бирдиктүү улуттук идея менен алдыга өнүгүүгө умтулуусу адамдардын ийгиликке, тынчтыкка, биримдүүлүккө алып келет.

Дал ошондуктан биздин иште дене тарбиянын социалдык ролун кароо абдан маанилүү, башкача айтканда коом менен өз ара мамиле, дене тарбия жана спорттун азыркы этапта коомдун өнүгүшүнө ролу жана таасири чоң.

Дене тарбия өзүнүн маңызы боюнча социалдык-маданий көрүнүш болуп эсептелет. Көп кырдуу коомдук көрүнүш катары ал социалдык чындыктын көптөгөн тараптарына байланыштуу, барган сайын кенен жана терең адамдардын жашоо турмушунун жалпы структурасына киргизилип жатат. «Дене тарбиянын социалдык табияты, коомдун социалдык муктаждыктарын аныктайт түздөн-түз эмгек формасын, адамдын жашоо-шартын жакшыртууга умтулууда инсандын маанилүү сапаттарын тарбиялоого алып келет» (В.М. Выдрин, 1980).

Адамдын дене тарбиясынын табиятына таасир берүү менен дене тарбия анын жакшы жашоого умтулуусун жана жалпы ишенимдин кудуреттүүлүгүнү өнүктүрүүгө көмөк көрсөтөт. Бул өз кезегинде руханий мүмкүнчүлүктөрдүн кеңейишине өбөлгө түзөт жана инсандын ар тараптуу ички дүйнөсү менен шайкеш өнүгүүсүнө алып келет. «Дене маданиятынын, таасири анын ден соолугун оңдоо гана эмес-инсандык сапаттарды дагыбекемдөө. Демек, адамдын рухун көтөрүүдөгү негизги булагы катары эсептейбиз» (В.П. Тугаринов, 1965).

Дене тарбия – тарыхый жактан шартталган кубулуш. Анын келип чыгышы байыркы мезгилдерге тиешелүү. Ал, маданияттын бир бөлүгү катары эле, элдин коомдук-тарыхый практикасынын натыйжасы болуп эсептелет. Эмгек процессинде адамдар өздөрүнүн табиятына таасир берүү менен өз табиятын да өзгөртөт. Жашоонун зарылдыгына жараша адамдардын эң оболу эмгекке, ошондой эле башка зарыл болгон иштин түрлөрү дене даярдыгына муктаждык пайда болот. Тарыхый жактан зарылчылык келип чыгышы жана андан ары өнүктүрүү жолдорун аныкташкан.

Дене тарбия социалдык-маданий көрүнүш экендиги эч кандай шеек туудурбайт. Мунун баары ал адам коомунун пайда болушу менен бирге пайда болгон жана өнүгүп келе жатат. Ал эми дене маданияты коомдон тышкары болушу мүмкүн эмес. Андыктан тарбиялоонун башка түрлөрү менен бирдикте жеке инсандын ар тараптуу гармониялуу өнүгүшүнүн ажырагыс фактору болуп саналат.

Адабияттар:

1. Анаркулов Х.Ф. «Кыргыз эл оюндары». - Бишкек: «Кыргызстан», 1991-ж.
2. Выдрин В.М., Физическая культура и здоровый образ жизни. - Москва, 1990.
3. Тугаринов В.П., Образ жизни. Спорт. Личность. - Кишинев, 1980.
4. Теория и методика физической культуры / Под общей редакцией Ж.К. Холодова, В.С. Кузнецова, Г.З. Карнаухова. - М.: 4-й филиал Воениздата, 2001.
5. Касмалиев А.С. Кыргыздын улуттук спортунун түрлөрүнүн жаштарды эстетикалык жактан тарбиялоодо колдонулушу: Материалы научной конференции: В сборнике «Современное состояние и перспективы развития национальной физической культуры». - Бишкек, 2005-ж.
6. Указ Президента Кыргызской Республики «О духовно-нравственном развитии и физическом воспитании личности» от 29 января 2021 года УП №1.
7. Теория и методика физической культуры: Учебник / Под ред. проф. Ю.Ф. Курамшина. - М.: Советский спорт, 2004.
8. Холодов Ж.К. Теория и методика физического воспитания и спорта: Уч. пос. для студ. высш. учеб. зав. / Ж.К. Холодов, В.С. Кузнецов. - М.: Изд. центр «Академия», 2004.
9. Саралаев М.К., Букуев М.О., Мамбеталиев С.М. «Манастан калган оюндар». - Бишкек, 1995. - 126 б.
10. Смирнов Н.Г. Физическая культура как фактор социального развития личности в современном российском обществе: Автореф. канд. дисс. - СПб., 1995.
11. Уметова Т.Э. «Игра в системе народной педагогики». - Бишкек, 1998-ж.
12. Боркошев М.М. Экскурсиялар аркылуу эстетикалык жана этикалык тарбия берүүнү уюштуруу. / М.М. Боркошев. / Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. - Бишкек, 2016. - №10. - С. 104-107. <http://www.science-journal.kg/ru/journal/1/2019/10/>
13. Боркошев М.М., Орунбаев Т.А. Өзүн-өзү тарбиялоодо жана инсанды социалдашуу жараянындагы көйгөйлөр / М.М. Боркошев. / Известия вузов Кыргызстана. - Бишкек, 2021. - №3. - С. 180-182. <http://www.science-journal.kg/ru/journal/2/archive/8943>